

Gewoon samen ding

De Vriendendienst Zuid-Holland Noord organiseerde in november 2007 ter gelegenheid van haar tienjarig bestaan een symposium. Doortje Kal sprak er over het belang van vriendendiensten voor sociale integratie.

Op 12 oktober jl. werd de *coalitie voor inclusie* opgericht. In haar Manifest stelt de coalitie: 'Apart staan is het ergste dat een mens kan overkomen. Het gevoel dat het niet vanzelfsprekend is dat je erbij hoort. Het aan de kant staan van bepaalde groepen is ook slecht voor de samenleving. Als groepen in de samenleving gescheiden optrekken is er alle ruimte voor vooroordelen. Maak de samenleving socialer en gastvrijer. Daarmee wordt ze veerkrachtiger en vitaler'.

Ik meen dat Vriendendiensten hieraan een belangrijke bijdrage leveren en ik wil de Vriendendienst Zuid-Holland Noord dan ook van harte feliciteren met haar tienjarig bestaan.

We weten maar al te goed: het voortbestaan van vooroordelen staat integratie en participatie in de weg, maar juist de niet-deelname van de doelgroep aan het maatschappelijk verkeer houdt de vooroordelen verder in stand en versterkt ze. Vriendendiensten brengen mensen onder de mensen, ze vormen een brug tussen gewone en bijzondere mensen en leveren door *een paar apart* te vormen op hun manier een bijdrage in de strijd tegen de apartheid in de samenleving.

In 2004 presenteerden de Amsterdamse Vriendendiensten zich op een ongewoon congres in Duitsland, Lüneburg. Het Nederlandse model van vriendendiensten waarbij vrijwilligers fungeren als buddy's voor mensen met psychiatrische problematiek, maakte grote indruk op leden van zelfhulpgroepen en beroepskrachten.

In Lüneburg en omgeving heeft dat geleid tot het *Netzwerk Freundschaftsdienste*. In Deviant 47 wordt daar – na een jaar – en-

thousiast verslag van gedaan, maar eigenlijk is het verslag een kritische evaluatie van de Nederlandse Vriendendiensten. Hebben deze Duitsers gelijk of missen ze de clou? Het is leerzaam precies naar hun commentaar te kijken en daarmee het concept van onze vriendendiensten nog eens te evalueren.

Wederkerigheid

Het commentaar van de Lüneburgers komt in het kort hierop neer:

1. In de zelfhulpgroepen bleek meer animo om hulp te bieden dan om hulp te vragen.
2. Het Nederlandse model werd eigenlijk afgewezen, omdat daar *eenzijdig hulp* zou worden geboden, waardoor degenen die van de dienst gebruik maken, vast blijven zitten in een rol van 'liefdadigheidsontvangers'.
3. De Duitse vriendendiensten zouden juist *wederkerig* moeten zijn, zonder iemand van deelname uit te sluiten; het leveren van een tegenprestatie was dus niet verplicht.
4. Zo ontstond het idee van een losjes geknoopt netwerk waarin individuen, afkomstig uit verschillende zelfhulpgroepen met elkaar in contact gebracht en gehouden worden. Men neemt de tijd en ruimte om iets tussen de deelnemers te laten ontstaan. Na een goede ervaring kan men de volgende keer iemand makkelijker vertrouwen. Het netwerk komt maandelijks bijeen. Men ziet de voorbereiding van de bijeenkomsten al als een vriendendienst. De vaardigheden, behoeftes en relaties van de individuele deelnemers – die tot vriendendiensten moeten leiden – staan op de bijeenkomsten centraal. Iedereen mag meedoen. Er worden afspraken gemaakt over grasmaaien, uitstapjes en klussen. Men maakt een profiel van zijn wensen, vaardigheden, interesses en behoefte aan hulp en krijgt de profielen van de anderen mee naar huis.
5. De filosofie achter het netwerk is dat mensen uiteenlopende vaardigheden hebben en van elkaar leren door gemeenschappelijk handelen. Alleen gelijkwaardige relaties dragen bij aan een verruiming van handelingsmogelijkheden, van mogelijkheden vorm te geven aan het eigen leven, aan een verbetering van de kwaliteit van het leven en een

ngen doen

Illustratie: Moniek Meinders

grotere mate van vrijheid. In de Nederlandse Vriendendiensten ziet men dit aspect te weinig terug.

Als mensen zijn we erop uit – zo stellen de Lüneburgers – om voor anderen van betekenis te zijn. We hebben hun erkenning, respect en liefde nodig willen we ons zelf (en anderen) kunnen erkennen, respecteren en liefhebben. Ons zelfbewustzijn gaat hand in hand met het bewustzijn dat ik voor andere mensen belangrijk ben en zij voor mij. Deze wederzijdse afhankelijkheid maakt dat we ons rijk voelen, zij vormt de sleutel tot zingeving.

Nabijheid

Ik wil beginnen met te stellen dat ik het *Netwerk Vriendendiensten* een mooi project vind. Misschien verdient het wel navolging. Ik denk alleen dat dit project essentiële aspecten mist, die onze Vriendendiensten juist tot een uniek project maken.

1. De Lüneburgers lijken niet te zien dat cliënten er soms behoefte aan hebben buiten het wereldje van 'de psychiatrie' (dat van

alleen medecliënten) te treden. De oprichting van de Amsterdamse Vriendendienst begin jaren negentig was een antwoord op een belangrijke wens van Dac-bezoekers en andere geëquipte cliënten: het hebben van maatje, iemand van *buiten* de geestelijke gezondheidszorg die ze zou kunnen vergezellen in de vaak als onherbergzaam ervaren wereld. Mensen met langdurig psychiatrische problemen hadden behoefte aan meer mogelijkheden om zich als geïntegreerde (mede)Amsterdammers te bewegen in een omgeving naar eigen keuze.

2. Vriendendienst houdt er als het goed is, wel degelijk rekening mee dat 'sociale steun' ook kan kwetsen; dat de maatschappelijke identiteit van 'steunzoekers' beladen is met negatieve associaties. Niet voor niets ben ik hier uitgenodigd om vriendendiensten te plaatsen in het perspectief van de theorie van de presentie. De theorie van de presentie, zoals ontwikkeld door prof. Andries Baart (2001), helpt de inspanningen van de Vriendendiensten heel precies te identificeren.

3. De theorie van de presentie komt voort uit een praktijk van buurtpastoraat onder mensen die zich vaak sociaal overbodig voelen, niet in de laatste plaats omdat ze als sociaal overbodig weggezet zijn. Juist die groep biedt presentie een zorgzame betrekking aan. Niet uit liefdadigheid, maar omdat het bij het samen-mens-zijn hoort. In ons Vriendendienstproject in Zoetermeer heeft de presentiebenadering ons erg geholpen de maatjes te motiveren ook met die deelnemers, die bijna niets wilden of konden, te blijven optrekken. In de wetenschap dat deze onvoorwaardelijke presentie – het aanbod met elkaar te verkeren – kan helpen ‘meer mens’ te worden.

4. Dit aanbod met elkaar te verkeren is een groot goed voor mensen wier leven verre van standaard verloopt, mensen die soms in een volstrekt isolement verkeren. Het gaat bij presentie om het herstel van contact tussen kwetsbare en weerbare mensen. Is dat niet het beginsel van *solidariteit*?

5. De presentietheorie rechtvaardigt en fundeert het niet-instrumentele, niet oplossingsgerichte handelen van de maatjes van de Vriendendiensten, die zeggen samen ‘gewoon leuke dingen te doen’. ‘Gewoon leuke dingen doen’ of misschien ‘gewoon dingen samen doen’ is overigens essentieel binnen de presentiebenadering.

Presentiebeoefenaren zoals de maatjes van Vriendendienst opereren in een speciaal register. Er is nauwelijks taal om *het dienen van het meer mens worden* uit te drukken, zegt Andries Baart. Hij heeft zich aan het uitvinden van die taal gewijd.

De waarde van vriendendienst wordt niet gemotiveerd door het geijkte ‘voor wat hoort wat’ of door het ‘met gelijke munt betalen’, Vriendendienst vertegenwoordigt een *ongemunte waarde*. Het aanbod van Vriendendienst berust niet zomaar op wederkerigheid. Vriendendienst doorkruist als zodanig de door de markt gediceerde maatschappelijke orde.

6. Dit alles wil niet zeggen dat Vriendendiensten het actorschap van de deelnemer uit het oog verliezen. Een maatje dat present is voor zijn deelnemer, aansluit bij zijn of haar leefwereld, aanbiedt ‘samen dingen te doen’ draagt wel degelijk bij aan de uitbreiding van het handelingsrepertoire van de deelnemer. Het effect van het samen erop uit gaan, van het samen zich begeven in ‘normale’ omgevingen heeft Jaap van Weeghel ooit als volgt omschreven: ‘Het gevoel van welbevinden neemt bij veel cliënten toe wanneer zij in een omgeving functioneren die aan algemene, maatschappelijk geaccepteerde standaarden voldoet. Zo’n omgeving straalt kennelijk po-

sitief op hun persoon af; hun zelfbeeld en zelfachting nemen in zekere zin de kleur van die hoger gewaardeerde omgeving aan’. (Van Weeghel, 1996)

7. Hier zij benadrukt dat het snelle zelfredzaamheidsdenken van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO) Vriendendiensten vreemd is. Doordat de WMO de zelfredzaamheid op een troon zet, ontrooft ze de zorg en zet ze het ontvangen van zorg in een negatief daglicht.

De WMO lijkt te weinig te zien dat mensen een gevoel van zelf en eigenwaarde ontwikkelen doordat er anderen zijn – maatjes bijvoorbeeld – die hen erkennen en bevestigen in hun gevoel van individualiteit, die waarde hechten aan hun aanwezigheid in de wereld en die concrete inspanningen verrichten om hun capaciteiten tot hun recht te laten komen (Sevenhuijsen, 2000).

Zorg is een positief gevoelsmatig en ondersteunend antwoord op de situatie en de omstandigheden van anderen; een antwoord dat uitdrukking geeft aan onze verbondenheid met hun welzijn, aan onze bereidheid om ons met hen te identificeren in hun pijn en lijden en aan ons verlangen om alles te doen wat mogelijk verlichting kan geven aan hun situatie (Callahan, in: Duyndam, 1997).

Dit is misschien ook het antwoord op de vraag waarom ‘gewone burgers’ zich op geven als maatje. De zorgzame burger ervaart dat hij naar zijn eigen waarden handelt en daarmee een gevoel van integriteit en identiteit bewaart, een gevoel van verbondenheid en misschien besef boven het alledaagse uit te stijgen (Duyndam, 1997).

Buiten-gewone verhalen

In zijn onlangs gehouden oratie gaat Herman Meiningier – hoogleraar sociale integratie aan de VU – uit van het verlangen van veel mensen met een handicap om mee te tellen en mee te doen in de eigen leefomgeving, in nabije sociale verbanden en in de bredere samenleving. Hij meent dat het project van sociale integratie niet is mislukt, maar dat herbezinning erop hard nodig is. Zijn stelling is dat vooral het vertellen en beluisteren van verhalen mensen met elkaar verbindt en zodoende processen van *sociale* integratie op gang brengt en gaande houdt.

Achtergrond van zijn kritiek op het begrip ‘sociale integratie’ is dat het teveel over *fysieke* integratie gaat – van de inrichting naar de wijk – of over *functionele* integratie – de huisarts en misschien de welzijnswerker komen weer in zicht – terwijl *sociale* integratie zou moeten gaan over de onvoorwaardelijke aanvaarding van de ene mens door de

andere. We moeten oppassen, meent hij – en ik betoog dat ook in mijn proefschrift – dat in het ‘burgerschapparadigma’ het *anderszijn* niet toch te zeer verschijnt als iets dat geasimileerd moet worden tot ‘normaal’ burgerschap. Steeds lijkt op de achtergrond een ideaal van de samenleving te staan waarin verschillen tussen mensen uitgewist worden. Rehabilitatie tot ‘brave burger’ kan leiden tot een nieuwe opsluiting van mensen met een handicap: de opsluiting in het gewone, het herkenbare, het sociaal geaccepteerde. De normaliteit wordt daarmee onveranderd geaccepteerd. (In het tijdschrift *Psy* wordt melding gemaakt dat 70% van de mensen met een psychiatrische achtergrond het grootste deel van de dag thuis zit. Men wordt liever niet met teleurstellingen geconfronteerd!)

Het verontrust zijn/raken door de confrontatie van vreemdheid en andersheid wordt niet erkend en er wordt dus niet echt iets meegedaan. Onze cultuur, begrijpt vreemdheid en verschil alleen maar door ze te normaliseren, onzichtbaar te maken of te elimineren, door ze te onderschatten of het te overschatten.

Kwartiermaken en Vriendendiensten komen op voor sociale integratie als een interpersoonlijk proces dat helpt om mensen die zich ‘een vreemde ander’ voelen of door anderen als ‘vreemde ander’ worden gezien, te erkennen en te waarderen in hun eigenheid, dus niet ondanks, maar *met* de kenmerken (beperkingen en verschillen) die eventueel als vreemd worden waargenomen. Sociale integratie als interpersoonlijk proces heeft als perspectief dat mensen die leven met een handicap deel gaan uitmaken van een gemeenschap, een gemeenschap die een positieve bijdrage levert aan hun zoektocht naar een zinvol bestaan en dat zij, omgekeerd worden aanvaard en erkend in hun bijdrage aan die gemeenschap. Verhalen hebben de potentie om de dialoog met *het ongewone* te openen en zo verbindingen tussen mensen te scheppen. Vriendendiensten genereren verhalen, vriendendiensten zijn verhalen; maatjes en deelnemers genereren verhalen – ruimtescheppende gewone en bijzondere verhalen. Ik nodig u uit ze openbaar te maken, opdat de opsluiting in het gewone z’n einde vindt.

✍ Doortje Kal

DEVIANT ALFABET

OPROEP VOOR LETTER X

Voor het deviant alfabet is de redactie op zoek naar patiënt X. Patiënt X is in diverse klinieken behandeld en door talrijke psychiaters gezien. Het is kennelijk een uniek geval. Wie kent de huidige woon- of verblijfplaats van patiënt X? Wie kan bijzonderheden verstrekken over het verloop van de behandeling? Is X uiteindelijk geholpen, en zo ja, waarmee?

Omdat de voortgang van het alfabet dreigt te stagneren looft de redactie voor de treffendste casusbeschrijving een beloning uit.

Literatuur

- Andries Baart (2001). *Een theorie van de presentie*. Lemma.
- Joachim Duyndam (1997). *Denken, passie en compassie. Tijdreizen naar gemeenschap*. Kok Agora.
- Selma Sevenhuijsen (2000). *De plaats van zorg. Over de relevantie van zorgethiek voor sociaal beleid*. Universiteit Utrecht.
- Doortje Kal (2001). *Kwartiermaken, Werken aan ruimte voor mensen met een psychiatrische achtergrond*. Boom.
- Birte Ludwig en Kurt Bader (2005). Netwerk vriendendiensten, *Deviant* nr. 47.
- Herman Meininger (2007). *Verhalen verbinden. Een narratief –ethisch perspectief op sociale integratie van mensen met een verstandelijke handicap*. Vrije Universiteit.
- Jaap van Weeghel (1996). Een maatschappelijk steunsysteem: venster op de wereld? *Passage*, december 1996.

Op de site www.kwartiermaken.nl zijn de oratie van Meininger en acht artikelen die Doortje Kal schreef ter introductie van de presentiebenedering in de GGz te downloaden.